

Икономическите знания и подготовка на студентите във ВТУ “Т. Каблешков”

Икономическата теория не е набор от готови препоръки, приложими непосредствено в стопанската политика.

Тя е по-скоро метод, отколкото доктрина, интелектуален инструмент, техника за мислене, помагайки на този, който я владее, да стигне до правилни заключения.

Джон Мейнард Кейнс

Всяко общество решава определени икономически проблеми. През целия си живот хората всекидневно се сблъскват с икономически явления и процеси и са в досег със стопански неща. Независимо от това дали работи на държавна служба или в частна фирма, индивидът се интересува както от това дали работата му е приятна или неудовлетворителна, дали е добър микроклиматът и взаимоотношенията между хората, а така също и колко е висока заплатата или надницата, която ще получи. Когато харчим спечелените пари, ние се замисляме за цената, която трябва да платим за съответната стока или услуга, доколкото тя е поносима за нас.

Целият ни живот е набор от действия, които съзнателно или не, ни правят частица от многообразния пленителен и противоречив икономически свят. От тази гледна точка поставяме за разглеждане проблемите и в настоящата статия. За да се анализира проблемът за икономическите знания и подготовка на студентите във ВТУ “Т. Каблешков”, ще бъдат разгледани следните проблеми:

- Икономиката като наука и стопанство;
- За необходимостта от формиране на икономическо мислене и рационално икономическо поведение;
- Настоящи проблеми и бъдещи задачи пред икономическата подготовка на бъдещите специалисти за транспортната система.

1. Икономиката като наука и като стопанство

Икономиката засяга несъмнено всички хора в ежедневието им и като работещи и като потребители, ползващи обществени услуги, като обучаеми и изобщо като граждани на обществото. Затова правилата на икономическата игра трябва да са достъпни за всички, но твърде често тези правила се отдалечават от обикновения човек, прикрити от сложно техническо представяне. Затова същностните въпроси на съвременната икономическа теория трябва да бъдат поднесени чрез достъпни и ясни термини.

Статутът и съдържанието на икономическата наука е многоаспектен. Предмет е на дискусии и спорове. Кризата в световната икономика и в частност икономическата криза в България потвърди диагнозата, свързана със създаването на един нов порядък. Тя предизвика основателно определени въпроси и създаде нови трудности, като породила дълбоката обществена драма чрез масовата безработица. Измениха се и основните приоритети в икономическото развитие у нас.

Икономиката е една сложна система, състояща се от множество различни домакинства, фирми и държавни институции, които имат разнообразни, взаимно изключващи се цели. Всички те вземат решения по разпределението и използването на огромното разнообразие от ресурси и създаваните чрез тях блага.

Самото понятие "икономика" има древногръцки произход (ойкономия). Съчетание е от думите "ойкос" (дом, стопанство) и "номос" (правило, закон). Следователно това е умението да се управлява дом в широк смисъл или правила за осъществяване на стопанската дейност на едно общество.

Независимо от желанието или нежеланието ни, ние сме членове на едно общество, на неговото стопанство и на обществената система в нейната цялост.

Стопанството според немския професор Гернот Хартман представлява част от социалната жизнена изява и е онази област на човешката жизнена дейност, която се занимава с осигуряване на стоки и услуги. Националното стопанство е сборът на всички институции и социални дейности, които съдействат за удовлетворяване на потребностите в дадена държава. По принцип всяко стопанство притежава определени възможности за произвеждане на максимално количество от всяка стока и услуга.

В българския език терминът икономика е идентичен с термина "стопанство". Освен това думата икономика е полисемантична и се използва за означаване на икономиката като стопанство и на икономиката като наука, докато в английския език съществуват две отделни думи – есоnomics (икономиката като наука) и есоnomу (икономиката като стопанство). Във френския език също една дума "есоnomie" се използва за означаване както на икономическата теория, така и на стопанския живот.

Икономиката като стопанство е система, която преобразува ресурсите в продукция, специфична система на поведение на хората, за избор между различни алтернативи в условията на оскъдност на ресурсите. Предизвикателствата пред икономиката произтичат от оскъдността на ресурсите. Обществото е изправено пред избор: какви блага да се произведат, за да задоволи предпочитаните човешки потребности.

Затова икономиката като стопанство представлява институционална структура, чрез която индивидите в обществото съгласуват своите многообразни потребности или желания. Тя е най-общо понятие за съвкупността от стопански дейности. Икономиката като наука преди всичко изучава как хората и обществото съгласуват своите потребности и желания.

Ежедневно всяко общество трябва да решава три основни въпроса:

1. Какви стоки и услуги да бъдат произведени и в какво количество?
2. Как тези стоки и услуги да бъдат произведени?
3. За кого да бъдат произведени тези стоки и услуги?

Какво, как и за кого да се произвежда са общочовешки проблеми, защото потребностите на хората са практически неограничени, а всяко общество разполага само с ограничени ресурси за производството на стоки и услуги.

Нито едно общество не разполага с достатъчно ресурси, за да може да произвежда пълния набор от продукти и да предоставя услуги, които биха желали да ползват неговите членове. Ограничеността на ресурси налага винаги да се извършва рационален избор. Индивидите и обществото трябва непрекъснато да правят своя избор между съществуващи различни алтернативи при използването на ограничените ресурси.

Икономиката като наука изследва най-вече как обществото, разполагащо с ограничени, оскъдни ресурси, решава – какво, как и за кого да се произвежда.

Големият английски икономист на XIX век Алфред Маршал описва икономиката като “изучаване от човечеството на основните дейности, свързани с неговото съществуване”. Тази дефиниция отразява факта, че икономическият избор, т. е. как да използваме ограничените ресурси за задоволяване на човешките потребности и желания, е нещо толкова обичайно, че ние често не забелязваме как го правим. Буквално всеки ден производителите и правителството правят икономически избор. Фермерът трябва да реши кога и какво да засади и колко да инвестира в нови машини. Фирмата за електрокари например трябва да реши какви електрокари да произвежда по колко от съответния вид, каква цена на електрокарите да определи и др. Правителството трябва да реши колко да са разходите за образование, отбрана, научни изследвания и много други програми. Този избор се налага, защото ресурсите са оскъдни.

Както посочва определението на А. Маршал, икономиката има отношение към много аспекти на нашето съществуване и света, в който протича животът ни.

Икономическата наука най-общо се развива в 4 основни направления: обща фундаментална теория на икономиката с двата основни дяла – микроикономика и макроикономика; отраслови икономически дисциплини – икономика на индустрията, икономика на транспорта, икономика на строителството, икономика на комуникациите и др.; функционални икономически дисциплини – финанси, счетоводство, застраховане, маркетинг, мениджмънт и др.; гранични икономически дисциплини – икономическа социология, икономическа статистика, икономическа география и др.

В различните епохи и школи на икономическата наука, като се започне от меркантилизма и се стигне до днешните съвременни условия, предметът на общата икономическа теория се представя по различен начин. Възникнала е с наименованието “политическа икономия”. За пръв път то е употребено от французина А. Монкретиен през 1615 г. в неговия “Трактат по политическа икономия”, в по-ново време това е вече икономикс (обща теория на икономиката). *

Обща теория на икономиката принадлежи към фундаменталното направление на системата икономически науки и обобщена представа за нея може да се получи от определението за нейния предмет.

* Обща теория на икономиката е еквивалент на термина “ икономикс”, английското наименование на учебната дисциплина.

В оригиналния учебник “Economics” на П. Самуелсън и У. Нордхаус (професори в Масачузетския технологически университет) се дават разнообразни определения за предмета на тази наука. Определящо обаче е, че “икономикът е наука за това как хората и обществата избират да използват ограничените ресурси, за да произвеждат различни стоки и (услуги – б. а.), да ги разпределят между различните индивиди или групи”.

Тя е наука с теоретичен характер и с прагматична насоченост. Наука за избор при използване на ресурсите в производството, разпределението, размяната и потреблението на материални и нематериални блага в обществото.

Икономическата теория се състои от микроикономическа и макроикономическа теория. Микроикономическата теория разглежда икономическото мислене от гледна точка на индивидите и фирмите и на тази основа изгражда анализа на цялата икономика. Тя изследва поведението на индивидуалните икономически агенти: индивид, домакинство, потребителска група, фирма, а също така търсенето и предлагането на различните производствени фактори и блага за крайно потребление, като се търси равновесието на всеки един от тях.

Макроикономиката е направление в икономическата теория, което се занимава с анализа на националната икономика. Тя е наука за икономическия растеж и икономическите цикли, за агрегатните икономически показатели – брутен национален продукт, брутен вътрешен продукт, национален доход, лични доходи, икономическо благосъстояние и др., за безработицата, инфлацията, за икономическата интеграция, международните икономически структури и др. Между микроикономиката и макроикономиката няма абсолютна граница, защото някои световни компании (като например Дженерал Мотърс), които имат значително по-големи по обем дейности и производство от една национална икономика, са обект на микроикономическия анализ.

Казано накратко: микроикономиката анализира нещата от частното към общото, а макроикономиката от общото към частното.

Микроикономиката и макроикономиката имат общи дадености за отраслевите икономики и за всички икономически дисциплини. Те са две части на едно цяло – Обща теория на икономиката (Икономика). Според П. Самуелсън тя е “царицата на обществените науки”. За икономическите дисциплини тя е това, което е анатомията (наука за вътрешния строеж на организма) за медицинските дисциплини.

Не бива да се поставя знак за равенство между микроикономика, икономика на транспорта или друга отраслова икономическа дисциплина и икономика на фирмата. Това не е в интерес нито на теорията, нито на практиката и оцелява преди всичко студентите. Както беше посочено, микроикономиката е неразделна част от общата теория на икономиката. Нейните основни направления са: теорията на потребителското поведение или как потребителите максимизират полезността; теорията на бизнеса или как фирмата максимизира печалбата и др.

Отрасловата икономическа дисциплина и в конкретния случай “икономика на транспорта” изучава икономическите аспекти и закономерностите на развитие на транспорта като специфичен отрасъл на националното стопанство, практическото проявление на икономическите закономерности в транспортната система и в отделните видове транспорт, ефективността на транспортната ико-

номическа дейност при пазарни условия, икономическите аспекти на националната транспортна стратегия и др.

Икономиката на фирмата представя основните икономически знания за фирмата (предприятието), за капитала на фирмата, за дълготрайните и краткотрайни активи, за персонала на фирмата, за иновационната и инвестиционната ѝ дейност, за производствената стратегия на фирмата за анализа на разходите, за цените и ценообразуването и др.

2. За необходимостта от формиране на икономическо мислене и рационално икономическо поведение.

По принцип всеки човек е устроен ирационално и, за да бъдат рационални неговите действия, трябва да притежава определени икономически знания.

Усвояването на икономически начин на мислене е заразително начинание, т.е. как да мислим като икономисти. Хората, обучени по икономика, мислят по определен начин и критично анализират нещата, като сравняват разходите и ползите и вземат решение въз основа на тези разходи и ползи.

При икономическия начин на мислене на всеки вариант съответстват разходи и ползи. Това означава към всеки проблем да се отнасяме с този подход.

Решенията се вземат въз основа на икономическото правило: ако ползите надхвърлят разходите – направете го, ако разходите надхвърлят ползите, не го правете.

Когато правим избор между множество варианти, често обаче не е необходимо да държим сметка за целокупните разходи и ползи. Ключови понятия в икономиката и икономическото мислене са пределните ползи и пределните разходи.

Пределен в икономическата теория означава – допълнителен, нарастващ. Пределният разход е допълнителният разход над и извън размера на направените вече от нас разходи. Пределната полза е например допълнителното знание, което придобиваме от прочитането на нов учебник, преди да се запознаем с него.

Едва ли е необходимо в съвременната действителност, когато предстои на България пълноценно да се присъедини към европейската общност, да се убеждаваме, че е възможно без икономическа наука и икономически знания и в това, че ако искаме да разберем какво става в обкръжаващия ни реален свят, всички ние, които живеем в дадено общество, се нуждаем от познания по икономика.

Още повече всеки образован човек, прекрачил прага на XXI век, за да разбере икономиката, трябва да познава: икономическата терминология; икономическите институции; вариантите на икономическата политика и др. Съществуващата икономическа терминология все повече се ползва от широките слоеве от населението, като например – брутен вътрешен продукт, брутен национален продукт, национален доход, акционерно дружество, бюджет, платежен баланс, парично предлагане, фискална политика, монетарна политика, икономическа интеграция и др. Тези и други икономически понятия в съвременните условия повече от всякога трябва или би трябвало да се знаят.

Доказано е, че без познаването на икономическите закономерности и принципи не е възможно да се управлява както икономиката като цяло, така и

отделните ѝ звена по начин, който ще съдейства за икономическото развитие на България.

Приемането на несъобразени с действителността икономически решения в ежедневната практика неизбежно води до ниска ефективност и загуби в масов размер. Доброто познаване и осмисляне на икономическите закономерности и категории е условие за провеждане на стопански начинания, които ще способстват за по- висок икономически растеж.

Принципите на икономическото мислене и рационално икономическо поведение са взаимосвързани. У нас те са изведени и са обобщени от проф. Ст. Савов и други автори в учебниците по икономикс.

Обединяващо в принципите, върху които се изгражда икономическото мислене, е:

- Оскъдност на богатата – този принцип е основен. От него произтичат всички останали принципи. Следователно оскъдността на стоките се дължи на оскъдността на ресурсите.
- Целесъобразност на решенията - решенията трябва да бъдат икономизирани и обосновани, тъй като ресурсите са оскъдни. На тази основа трябва да се извлече специфична изгода с възможно най – малко разходи.
- Предсказуемост – този принцип е свързан със способността на икономическото мислене да предвижда нещата. За целта стопанските агенти трябва да разполагат с необходимата информация, за да определят бъдещите резултати от стопанската дейност.
- Маржинално (пределно) мислене - този принцип също е следствие от оскъдността. Икономическото мислене е пределно (маржинално), т.е. необходимо е да се държи винаги сметка за резултатите от всяка единица допълнителен разход.
- Информацията – е ресурс, подобен на всички други ресурси. При вземането на решение е необходима информация за предприемачите, за да вземат рационални решения. Потребителите ѝ трябва да я съхраняват по начин, както и всички оскъдни ресурси.
- Вторичен ефект – в икономиката всеки процес и всяко стопанско решение има освен непосредствен още и косвен вторичен ефект. Той може да се появи веднага или по-късно и е последица от първичните промени в икономиката. Например екологичните процеси твърде често предизвикват неочаквано вторични ефекти.

Тези и други принципи позволяват на хората да си поставят постижими цели в стопанската дейност и са обобщен теоретичен модел на икономиката, който дава възможност да се определят целите и приоритетите на фирмите, домакинствата и държавата. Заедно с това те разкриват ефективни методи, форми и средства за бързо, технологично и структурно преустройство в икономиката.

Принципите на икономическото мислене са свързани с категориите и закономерностите, които са общи за всяка икономическа система. Основавайки се на тези принципи, в икономиката безплатен обяд няма.

3. Настоящи проблеми и задачи пред икономическа подготовка на бъдещите специалисти за транспортната система на България.

Базирайки се на посоченото по – горе, за инженерите и специалистите в транспорта, които ще работят в една нова среда, в пазарни условия, когато страната ни ще бъде част от европейската икономика, икономическите знания трябва да отговарят от една страна на съвременното икономическо мислене и на широк профил и плурализъм в обучението, от друга страна - на специфичните направления и изисквания на транспорта, а от трета - да са съобразени с европейските критерии за образование и наука.

От особена важност за това е как практически е организирана икономическата подготовка и формирането на икономически знания от бъдещите “бакалаври”, “специалисти” и “магистри” в нашето висше училище.

В предишните учебни планове те са осъществявани чрез разграничаване на фундаменталния принцип и отрасловия във всички образователно-квалификационни степени. Изучаваха се в самостоятелни курсове фундаменталната (теоретична) икономика с нейните два дяла - микро и макроикономика, икономика на транспорта и икономика на транспортното строителство с хорариум - 60 ч. при ОКС “бакалавър” и 45 ч. при ОКС “специалист”.

И при това разпределение студентите винаги са имали потребността от повече икономически знания и като следствие от това е участието на наши студенти в специализирани икономически курсове и специалности към ТУ - София, УНСС и др.

С учебен план 2003, с който се намали общият хорариум от часове за завършващите ОКС “бакалавър” и ОКС “специалист” (съгласно последните държавни изисквания), икономическата подготовка и знания в училището за всички специалности придоби символичен и ограничен характер.

След дълги обсъждания, въпреки големите усилия на икономистите в училището в двата факултета (ТТУТ и ТИ) и Транспортния колеж дисциплината “Икономика” се изучава компромисно чрез съвместяване на двете дисциплини – фундаменталната “Икономика” и отрасловата “Икономика на транспорта” в два модула, с хорариум от 60 ч. при ОКС “бакалавър” и 45 ч. ОКС “специалист”.

Това естествено е един краен вариант, който не отговаря на изискванията за ефективност и качество на учебния процес.

Какви са негативните страни при този осъществяващ се вече вариант в икономическата подготовка и обучение на бъдещите транспортни кадри:

1. Включването на съдържанието на учебната дисциплина “Икономика на транспорта” като модул в дисциплината “Икономика” е методически неправилно, тъй като студентите преди да са получили необходимите знания за техника, технология, организация на транспорта, за комуникации, енергетика и др. трябва да изучават икономически проблеми на транспорта.

2. Хорариумът на учебната дисциплина “Икономика” от 60 ч., и съответно 45 ч., при посоченото разпределение е крайно недостатъчен, за да отговори на съдържанието и изискванията на двете дисциплини “Икономика” и “Икономика на транспорта”.

3. Този вариант е несполучлив за студентите, тъй като не е спазена междупредметната връзка и философията на рамката приета от АС.

4. Икономическото образование на бъдещите инженерни кадри и специалисти за транспорта, както и хуманитарното образование във ВТУ “Т. Каблешков”, са силно занижени.

Какво би могло да се направи, като се има предвид, че избраният подход е един краен вариант, и че икономическата подготовка и знания на студентите в един бъдещ Университет по транспорт не заслужава подобно място и статукво.

В този ред на мисли следва да посочим, че в някои специалности като “ИМ” и “ТУТ” се изучават дисциплините “Финанси” и “Счетоводство”. В почти всички специалности на училището се изучава дисциплината “Мениджмънт”. От тази учебна година има една група в задочно обучение ОКС “магистър” специалност “Икономика на транспортната фирмата”, където интересът към икономическите знания и подготовка е подчертан.

Следва да се осъществят обаче редица практически действия за подобряване и усъвършенстване на учебния процес като цяло по отношение на икономическите знания на студентите в нашето висше училище.

За една бъдеща промяна в положителна посока са необходими както възможности, така също и воля, позиции, принципи, за да се направи корекция в учебен план 2003, като се постигне например следното:

1. Разделно изучаване на дисциплините “Икономика” и отрасловата икономическа дисциплина “Икономика на транспорта”, макар и с еднакъв хорариум от 45 часа за ОКС “бакалавър” и за ОКС “специалист”.

2. Корекциите се налагат от изискването за мобилност в образователната система, за адаптивност на учебните планове, практиката на другите висши училища и др.

3. Би могло да се включат за изучаване в по-широк план на курсове по бизнес, пазарна икономика, счетоводство, финанси, банки и банково дело, мениджмънт, човешки ресурси, а защо не и нова специалност в бъдеще, след създаване на необходимия научен и преподавателски ресурс в незаета ниша на образователния пазар, свързана с икономически проблеми на транспорта.

4. Сътрудничеството с други университети за осъвременяване и усъвършенстване на икономическата подготовка и обучение както на студентите, така и за квалификацията на ръководителите и специалистите, работещи в транспортната система.

Необходими са практически стъпки и начинания за повишаване ефективността на учебния процес и на позитивните икономически знания, за широк профил и плурализъм в обучението съобразно европейската транспортна политика и система.

Много са предизвикателствата, произтичащи от европейските изисквания за образованието, особено като се има предвид, че на срещата на високо равнище на страните от ЕС през март 2000 г. в Лисабон е обявено намерението през 2010 г. Европа да се превърне в най-динамичната и конкурентноспособна икономика, основана върху познанието.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] КЕЙНС ДЖОН МЕЙНАРД, Обща теория за заетостта, лихвата и парите. С. Princeps 2000
- [2] ХАРТМАН Г., Пазарна икономика, С., 1992 г.
- [3] SAMUELSON P., W. Nordndus.Economics.,15 ed USA, 1995
- [4] САВОВ СТОЯН, Макроикономика С., Тракия, 2000
- [5] САВОВ СТОЯН, Микроикономика С., Сиела 2000
- [6] СТЕНЛИ ФИШЪР и др., Икономика, Основи на микро и макроикономиката, изд. "Отворено общество" С.,1997
- [7] КОЛЕНДЪР ДЕЙВИД, Макроикономика – т.І, С. Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2001
- [8] КОЛЕНДЪР ДЕЙВИД, Микроикономика – т. II , С. Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2001
- [9] RINARD G. LIPSEY, K. ALEC CHRISTAL, Principle of Economics, Oxford, 2002
- [10] СЛАВОВА-НОЧЕВА М., М. ТОМОВА., Икономика I част, Микроикономика, С., ВТУ "Т. Каблешков",2002
- [11] МАНЛИЕВ Г., Микроикономика и макроикономика, С., НБУ, 2000
- [12] СТАТИ СТАТЕВ и др. Икономика на публичния сектор, С. УНСС, 2001.